

Wokół opowieści
Hansa Christiana Andersena

O radości czytania

NR 3090

Ewa Ogłóza

Wokół opowieści
Hansa Christiana Andersena
O radości czytania

Redaktor serii: Dydaktyka Języka i Kultury Polskiej
Ewa Jaskółowa

Recenzent
Barbara Myrdzik

Spis treści

Wprowadzenie — o Andersenie i jego opowieściach	7
O dwu baśniach — <i>Królowa Śniegu</i> i <i>Cień</i>	21
<i>Mała syrenka</i>	49
<i>Dzielny cynowy żołnierz</i>	67
<i>Kalosze szczęścia</i>	73
Opowieści o dwu drzewach — <i>Ostatni sen starego dębu</i> i <i>Driada</i> . .	81
<i>Opowieść o matce, Ostatnia perła; Andersen, inne obrazy, film Wilhelma Sasnala</i>	105
Oczy ropuchy i muchy. Dwie opowieści o dorastaniu (Andersen, Łoziński)	131
Opowieści o alchemikach (i nie tylko)	143
Dwa obrazki — <i>Na krańcu morza</i> i <i>Obrazek z Kastelsvolden</i>	147
O narracji i kilku opowieściach Andersena	151
<i>Mały Klaus i duży Klaus</i>	185
<i>Pchła i profesor</i>	191
<i>Psyche</i> Andersena i <i>Iselin i wilkołak</i> Torill Thorstad Hauger	195
<i>Lodowa Pani</i> — miłość, Alpy, baśń i romantyzm	213
<i>Szlafmyca starego kawalera</i> — opowieść o życiu	227

O powieści <i>Piotr Szczęściarz</i>	231
Zakończenie — jak czytać opowieści Andersena	255
Bibliografia	263
Summary	273
Résumé	275

Wprowadzenie — o Andersen i jego opowieściach

Począwszy od 2005 roku, kiedy to uroczystie obchodzono na całym świecie dwusetną rocznicę urodzin pisarza (urodził się 2 kwietnia 1805 roku w Odense), stopniowo odkrywam bogactwo, różnorodność i wieloaspektowość biografii, a przede wszystkim prozy Andersena, dostrzegając w niej wątki ważne i bliskie doświadczeniom współczesnego, dorosłego odbiorcy. Indywidualnemu odkryciu dzieł Andersena towarzyszy przekonanie, że moim studentom też przysporzyły one wzruszeń i przemyśleń.

W rozprawach, które składają się na prezentowaną książkę, piszę o wielu tekstach, wskazując problemy i dominanty pisarstwa Andersena, odsyłając do elementów macierzystego i współczesnego dla mnie kontekstu. Poznawanie Andersena łączy się z poszukiwaniem wielu tekstów kultury — filmów animowanych i aktorskich, scenicznych adaptacji, obrazów, literatury pięknej, rozpraw naukowych, dokumentów i opowieści biograficznych. Aby poznać teksty literackie, a nie tylko baśnie o proveniencji ludowej, nie wystarczy opowiedzieć fabuły, trzeba przyglądać się i każdemu słowu, zdaniu czy motywowi, i tekstom w całości. Taka lektura konieczna jest, by nie pominąć drobnych nawet elementów, dostrzec ironię, humor, krytyczną obserwację, liryzm czy dramatyzm i wieloznaczność składników świata przedstawionego.

Życie, osobowość, wygląd zewnętrzny Andersena budzą zainteresowanie, skłaniają do empatii oraz do poznania sytuacji życiowej

i artystycznej twórcy — do wczucia się w nie, do poznania faktów i epoki, do uchwycenia istotnych cech człowieka, który wciąż chciał więcej, doznawał cierpień psychicznych i fizycznych, ale spotykał się także z wyrazami uznania. Andersen podróżował, znosząc wszelkie trudy i jednocześnie zachwycając się światem. Był samotny, mimo że spotykał się z wieloma osobami, a wiele razy znajdował się również w centrum uwagi jako ówczesny celebryta. Uczestniczył aktywnie w życiu kulturalnym jako bywalec opery, teatrów, galerii i muzeów; w salonach natomiast czytał własne teksty.

Na bogactwo i różnorodność ówczesnego świata zwrócił Andersen uwagę w powstałym w 1840 roku zbiorze 32 minitekstów¹, które są opowieściami księżycy o tym, co widział każdej nocy, w innej scenarii domów, miast czy miejsc na łonie przyrody; bohater obserwował ludzi odmiennej płci, w różnym wieku, wykonujących rozmaite zawody i oddających się wielorakim zajęciom. Życie ludzkie kryje w sobie najrozmaitsze opowieści. Upersonifikowany księżyc pochyla się nad dziećmi z ich zabawkami i ważnymi problemami, opisuje *recital* śpiewaczki w Pompejach, wspomina Wenecję i Rzym — ruiny pałacu rzymskiego cesarza, młodą dziewczynę i rzeźby Thorwaldseny, opisuje kościół z trumnami, nad którymi wiszą sosnowe korony, albo lot łabędzi, opowiada także o podwodnym świecie widzianym z góry i o spektaklu teatralnym². Takie pomysły penetrowania wnętrza i podziemnych światów pojawiają się w opowieściach Andersena, który dąży do rozwikłania tajemnic ludzkiej psychiki i zrozumienia ludzkiego losu, a jako artysta przekazuje swoje myśli, zachwyty, niepokoje czy lęki wciąż w innych, odmiennych w szczegółach historiach.

Pisarz wiele doświadczył w swoim życiu, podróżował bowiem i porównywał Północ z Południem. Spotykał się z różnymi ludź-

¹ H.CH. ANDERSEN: *What the Moon Saw*. http://hca.gilead.org.il/moon_saw.html (dostęp: 1.04.2013).

² Do tego motywu nawiązał Gordon Craig, recytując w kostiumie Pierrota monolog księżycy i stojąc przed makietą z księżycem na nocnym niebie. J. FISHER: „*An Idealist*”: *The Legacy of Edward Gordon Craig's Formative Productions, 1900–1903*. http://www.taj.tau.ac.il/index.php?option=com_content&view=article&id=5:an-idealist-the-legacy-of-edward-g-craigs-formative-productions-1900-1903&catid=2&Itemid=3 (dostęp: 13.03.2013).

mi, wieloma europejskimi sławami, poznawał miasta i wsie, morze i góry. Bywał na dworach i w pałacach, ale też w mieszczańskich salonach i skromnych mieszkaniach. Śledził osiągnięcia naukowe i techniczne, a równocześnie oglądał rozmaite krajobrazy i przebywał na łonie natury, obserwując rośliny i zjawiska astronomiczne. Był człowiekiem niezwykle wrażliwym, a swoje przemyślenia i emocje pragnął wyrażać w sposób artystyczny. Wiele tworzył, tym bardziej że mógł przedstawiać swoje teksty, czytając je w salonach i publikując w niewielkich książeczkach. Zainteresowanie i pochwały publiczności literackiej utwierdzały go w słuszności obranej drogi.

Andersen był świetnym literatem i znakomitym, wszechstronnie utalentowanym artystą. Przejawiał wrażliwość na sztuki plastyczne, muzykę i teatr. Odwiedzał europejskie muzea, bywał w teatrach, operach i na koncertach. Sam rysował i wycinał z dwu- lub kilkakrotnie złożonej kartki papieru postacie, scenki, pejzaże, rośliny, realistyczne i fantastyczne, często barwne, niewielkich rozmiarów, ale też przygotował wycinankowy parawan z symbolicznymi i historycznymi scenami o charakterze narodowo-patriotycznym.

Wyrażał emocje i przemyślenia na istotne dla człowieka tematy, prezentując swój złożony światopogląd, w którym łączył idee filozoficzne oraz naukowe z wiarą i religią. Harry Rasmussen³, animator filmowy, w książce i artykułach ukazywał paralele między działalnością Hansa Christiana Andersena, Hansa Christiana Ørstedta i dwudziestowiecznego duńskiego myśliciela Martinusa, wskazując na ich zainteresowania i literackie opracowania tematów kosmologicznych.

Pierwsza baśń. W grudniu 2012 roku opublikowano informację⁴, że historyk z Odense odnalazł dwa miesiące wcześniej *Łojową świe-*

³ Zob. informacje o dokonaniach filmowych i andersenianach H. Rasmussena: http://translate.google.pl/translate?hl=pl&sl=da&u=http://www.tegnefilmhistorie.dk/DEGV/Harry.htm&prev=/search%3Fq%3Drasmussen%2Bharry%2Band%2Bmartinus%26hl%3Dpl%26client%3Dfirefox-a%26hs%3D1C1%26tbo%3Dd%26rls%3Dorg.mozilla:pl:official%26channel%3Dfflb&sa=X&ei=MGjnUOT_HMKYtAa_tIGYDA&ved=0CHIQ7gEwCA (dostęp: 5.01.2013).

⁴ Zob. artykuł Alison FLOOD: *Hans Christian Andersen's first fairytale found*. „The Guardian” z 13 grudnia 2012. <http://www.guardian.co.uk/books/2012/dec/13/hans-christian-andersen-first-fairytale> (dostęp: 3.01.2012).

cę, najstarszą baśń Andersena, którą genialny Duńczyk napisał jako uczeń, między 1822 a 1826 rokiem, dedykując ją sąsiadce z Odense, wdowie po pastarzu⁵. Motyw świec, łożowej i woskowej, wróci po wielu latach w *Dwu świecach* (utworze o problematyce społecznej). Już w tej pierwszej opowieści pojawiają się motywy i problemy, które Andersen rozwija w swojej twórczości baśniopisarskiej. Historia świecy obejmuje czas od jej powstania, poprzez okres wielu rozczarowań, aż do momentu pełnego rozkwitu. Nie ma w tej opowieści śmierci, chociaż jest jej zapowiedź (świeca płonie, więc się spali). Brakuje tu również wprost wyrażonego wątku Boga i wiary w Niego.

Andersen upersonifikował konkretny przedmiot, przypisując świecy ludzkie emocje, nadzieje i dążenia, dzięki czemu wprowadził do tekstu problemy natury etycznej i estetycznej – brud świata („przykrył ją brud otaczającego świata, który bezpardonowo ją traktował i nazbyt się do niej zbliżył”⁶), czyste wnętrze, które w sprzyjających okolicznościach może zajaśnieć mocnym światłem („ale w sercu była jeszcze niewinna, niezepsuta”⁷), relacje z innymi, zło i dobro w świecie ludzkim, czerń i blask, akceptacja i odrzucenie, poczucie sensu własnego istnienia, obrona przed złem, ujawnianie siebie, cielesność i duchowość. „Zastanawiała się nad tym coraz częściej i coraz głębiej, ale im więcej rozmyślała, tym większe ogarniało ją zniechęcenie, bo nie potrafiła doszukać się prawdziwego sensu swojego życia – ani dostrzec celu, jaki jej wyznaczono w chwili narodzenia. Zdawało jej się, jakby także oczy zasłoniła jej czarna pokrywa”⁸.

W opowieści zjawia się kolejny bohater – krzesiwo, które dzięki swej przenikliwości dostrzega wewnętrzne dobro świecy. W tekście obecne są też ważne motywy ognia i światła: „– Płomień jaśniał – niczym radosna pochodnia zaślubin [...] oświetlał drogę otoczeniu”⁹. Serce płonącej świecy stopiło się (niczym serce Kaja), z pnia jej

⁵ Zob. *Takiego Andersena nie znaliście: w Danii znaleziono najstarszą baśń mistrza*. „Gazeta Wyborcza” z 22–23 grudnia 2012, s. 34.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem.

ciała spływały krople, które przykryły „brud przeszłości”. „I świeca znalazła swoje miejsce w życiu; rzeczywiście dawała prawdziwe światło, które długo jaśniało ku jej własnej radości i ku radości jej współutworzeń”¹⁰.

Każda lektura kolejnego tekstu z ponad 160 baśni i opowieści utwierdza w przekonaniu, że wyłania się z nich całościowy opis świata i sytuacji człowieka. Być może rację ma Niels Kofoed, przekonując, że Andersen całe życie pisał 14. rozdział książki *Piesza podróż z kanału Holmen do Wschodniego Przylądka Amager w latach 1828–1829*¹¹.

Andersen snuje przez kilkadziesiąt lat opowieści o ludziach, przedmiotach, roślinach, ptakach i innych stworzeniach, przedstawia historie ich życia od narodzin do śmierci lub w postaci epizodów; w relacjach z Bogiem i ludźmi, z przyrodą, techniką i twórczością, zwłaszcza poezją. Staram się czytać te historie, odkrywać ich uniwersalne sensory, zmienne tonacje, głębię i rozległość myśli Andersena oraz cechy jego sztuki pisarskiej w narracji, opisach czy ironicznych lub humorystycznych zdaniach.

Niels Kofoed¹² ustalił, że Andersen debiutował w młodości właściwie trzy razy. Po raz pierwszy w 1822 roku książką z dwoma utworami — tragedią i opowieścią, a przyjął wtedy znamienny pseudonim: William Christian Walter (w nawiązaniu do dwóch cenionych przez siebie pisarzy — Szekspira i Scotta). Po raz drugi debiutował w 1829 roku już po skończeniu gimnazjum, publikując wspomnianą *Pieszą podróż z Kanału Holmen do Wschodniego Przylądka Amager...*, dziennik podróży, o charakterze arabski i literackiej satyry. Kofoed uważa, iż Andersen przez 40 lat uzupełniał 14. rozdział tego właśnie dzieła. Trzecim debiutem była powieść *Improwizator i mały tom baśni (Krzesiwo; Mały Klaus i duży Klaus; Księżniczka na ziarnku grochu; Kwiaty małej Idy — 1835)*. Skoro Andersena uznaje się za najwybitniejszego baśniopisarza, a jego utwory tłumaczone

¹⁰ Zob. A. FLOOD: *Hans Christian Andersen's first fairytale found...*

¹¹ H.CH. ANDERSEN: *A Walking Tour from Holmen's Canal to the Eastern Point of Amager in the Years 1828 and 1829*. Copenhagen 1829.

¹² N. KOFOED: *The Arabesque and the Grotesque — Hans Christian Andersen De-composing the World of Poetry*. http://www.andersen.sdu.dk/forskning/konference/tekst_e.html?id=10948 (dostęp: 4.02.2013).

są na tak wiele języków, że znajdują się na trzecim miejscu na liście tłumaczeń — po Biblii i Szekspirze, to za właściwą datę debiutu podaje się właśnie rok 1835.

W trzytomowym wydaniu baśni znalazły się 164 utwory, które można zaliczyć do *Baśni i opowieści* — od *Ducha* (z 1830 roku) do *Cioci Bólzēba* (z 1872 roku). Ostatnie powstałe za życia pisarza, również trzytomowe wydanie *Baśni i opowieści* liczyło 156 utworów i zostało opatrzone uwagami Andersena, z datą 6 września — właśnie tego dnia w 1819 roku pisarz przybył jako czternastoletni chłopiec z rodzinnego Odense do Kopenhagi, rozpoczynając samodzielne życie.

Wydanie z 2006 roku poprzedza interesująca i ważna przedmowa duńskiego literaturoznawcy Klausa P. Mortensena, który przybliży wybrane teksty, wskazuje na dominanty tematyczne, narracyjne i językowe baśniopisarstwa Andersena oraz odsyła do elementów kontekstu macierzystego.

Baśń *Duch* nie została dobrze przyjęta przez krytykę z powodu nazbyt literackiego stylu, dlatego następne dwa zeszyty *Baśni opowiedzianych dzieciom* z siedmioma utworami ukazały się po pięcioletniej przerwie, w maju i grudniu 1835 roku. W 1837 i 1838 roku opublikował pisarz pięć utworów.

Na dwanaście tekstów pięć stanowiło literackie opracowanie baśni ludowych (*Krzesiwo*; *Mały Klaus i duży Klaus*; *Księżniczka na ziarnku grochu*; przeróbka *Ducha* pod tytułem *Towarzysz podróży* oraz *Dziki łabędzie*), dwa zaś miały obce pierwowzory literackie (*Niegrzeczny chłopiec* i *Nowe szaty cesarza*). W całej twórczości jeszcze tylko trzy utwory nawiązywały do ludowych baśni: *Świniopas* (1842), *Głupi Jaś* (1855) oraz *Ojciec wie najlepiej* (1861).

Najwcześniejsze teksty oryginalne napisane przez Andersena to: *Kwiaty małej Idy* (I tom — 1835), *Calineczka* (II tom — 1835), *Mała syrenka* (III tom — 1837) oraz *Stokrotka* (IV tom — 1838) — przedstawiające losy bohaterek dziewczęcych, niewinnych, bezbronnych, wystawionych na niebezpieczeństwo.

W 1842 roku Andersen skreślił słowa „opowiedziane dzieciom”; myślał bowiem zawsze i o dziecięcym, i o dorosłym adresacie swoich utworów. W 1837 roku wyraził nadzieję, że głębsze znaczenie *Małej syrenki* w pełni zrozumie dorosły, ale również dziecko będzie

miało przyjemność czytelniczą; z kolei w 1843 roku pisał w liście do duńskiego literata Bernharda Ingemanna: „Opowiadam teraz prosto z serca, znajduję pomysł dla dorosłego — i opowiadam dzieciom, pamiętając, że ojciec i matka często się przysłuchują i trzeba im dać do myślenia”¹³. Od 1852 roku obok terminu „baśń” pojawia się też „opowieść”, którą Andersen zdefiniował w *Uwagach* z 1863 roku jako „proste opowiadanie przekazane językiem zwykłego człowieka i najbardziej odważne opisy wytworów fantazji”¹⁴.

Bohaterka powieści *Być albo nie być* (1857), Estera, wypowiada znamiennej kwestię na temat literatury baśniowej, czyli takiej, jaką między innymi tworzył Andersen. Estera, a właściwie jej ustami sam autor, wyznaje:

Literatura baśniowa to dla mnie największe z królestw poezji; rozciąga się od ociekających krwią grobów z pradawnych czasów po książkę z obrazkami niewinnej dziecięcej legendy. Królestwo to obejmuje twórczość ludową i twórczość artystyczną, reprezentuje dla mnie poezję w każdym wymiarze, ten, kto potrafi pisać baśnie, może w nich zawrzeć wątki tragiczne, komiczne, prostotę i naiwność, ironię, humor, ma do swej dyspozycji strunę liryczną, narrację dziecięcej opowieści i język badacza nauk przyrodniczych¹⁵.

Andersen był odważnym człowiekiem, z wielką determinacją realizował marzenia i wybory życiowe. Uważnie i z wrażliwością obserwował to, co znajdowało się wokół niego. Mimo że był samotny i chwiejny emocjonalnie, pozostawał otwarty na empatyczne, radosne kontakty z innymi. Dał się poznać jako miłośnik teatru, opery i sztuki, znakomity deklamator, wytrwały i odczytany turysta, zainteresowany naturą i techniką, wielostronnie utalentowany artysta, literat o światłym, filozofującym umyśle oraz jako plastyk, tworzący wyraziste rysunki i mający skłonności do arabeski.

¹³ H.CH. ANDERSEN: *Baśnie i opowieści*. T. 1: 1830–1850. Przeł. B. SOCHAŃSKA. Poznań 2006, s. 18.

¹⁴ Cyt. za: K.P. MORTENSEN: *Baśnie i opowieści Hansa Christiana Andersena*. W: H.CH. ANDERSEN: *Baśnie i opowieści*. T. 1: 1830–1850..., s. 34.

¹⁵ *Ibidem*, s. 42.

Autobiografię *Baśń mojego życia* Andersen pisał w 1846 roku na zamówienie niemieckiego wydawcy. Pracę zakończył na relacji z pobytu we Francji, a następnie przejazdu przez Pireneje do Hiszpanii; rozpoczął ją od narodzin i dzieciństwa. Pierwsze zdanie brzmi: „Historia mego życia to piękna, pełna wydarzeń szczęśliwa opowieść”¹⁶.

Wiele szczegółów z początkowych rozdziałów autobiografii znalazło się w znakomitym, pełnometrażowym filmie animowanym Jannika Hastrupa *Andersen i jego długi cień* (1998). Przykładowo — Andersen jako dziecko chodził z babcią, która go bardzo kochała, do schroniska dla upośledzonych, gdzie widział nagą kobietę, a ona chwyciła go za ramię; dziadek (upośledzony po traumatycznych przeżyciach) rzeźbił drewniane stwory ze skrzydłami, a potem je rozdawał; kiedy Andersen przygotowywał się do konfirmacji w grupie proboszcza, grupie dla dzieci dobrze urodzonych, pewna dziewczynka patrzyła na niego z życzliwością i dała mu różę (Laura Tónder-Lund, córka zmarłego radcy stanu). Zaprezentowano również rozmowę z mądrą kobietą z przytułku, która przekonywała pisarza o czekającej go sławie — mówiła, że Odense będzie oświetlone na jego cześć (tak też się stało 6 grudnia 1867 roku). W autobiografii Andersen przypominał, że w domu pewnej wdowy czytał dzieła Szekspira. Opowiedział o tym, że niemiecki znał z dzieciństwa (teatr, koledzy w pracy); szył z kolorowych gałganków (matka myślała, że zostanie krawcem). Wspominał, że między rynnami, na dachu był ogródek jego mamy, a w nim różę, a babka przynosiła mu mnóstwo kwiatów, co sprawiało mu wielką radość.

W *Baśni mojego życia*... Andersen opowiadał o edukacji szkolnej, kontaktach ze studentami; wymieniał źródła utrzymania (honoraria wydawnicze, stypendia rządowe, datki od protektorów). Pisał również o swoim zainteresowaniu naturą i zachwycie dla niej; lubił spacerować po ogrodach (na przykład wokół domów i pałacyków znajomych, którzy gościli go przez jakiś czas), przyglądał się morzu i nadbrzeżom (z lądu i podczas rejsów promem), obserwował góry (podczas przejazdu dylizanssem lub pociągiem). Nie ukrywał swo-

¹⁶ H.CH. ANDERSEN: *Baśń mojego życia. Autobiografia*. Przeł. I. CHAMSKA. Łódź 2003, s. 9.

jej nieśmiałości i płaczliwości. Ujawniał też prześmiewczą postawę wobec sytuacji czy ludzi.

Niektóre fragmenty autobiografii dotyczą twórczości literackiej — przede wszystkim wierszy i dramatów. Z przykrością, ale czasami i z dystansem przypominał Andersen złośliwe, krytyczne, nieprzychylnie uwagi recenzentów, z jakimi spotkały się utwory jego autorstwa.

Wykazywał wiele zainteresowania dla życia literackiego i artystycznego. Relacjonował spotkania z pisarzami, aktorkami, rzeźbiarzem Bertelem Thorvaldsenem; niekiedy przytaczał ich wypowiedzi. Wspominał, że uczestniczył w spektaklach teatralnych i przyjęciach w domowych salonach, gdzie słuchał innych, ale także czytał własne teksty.

W świetle literackiej autobiografii Andersen jawi się jako człowiek, który pokonał nędzę i porażki z pierwszego okresu pobytu w Kopenhadze, którego zapraszano do wielu domów, który odbywał liczne spotkania towarzyskie. W wynajmowanych, nieraz maleńkich pokoikach pisał teksty literackie czy listy, często podróżował, oglądał pejzaże i dzieła sztuki, wiele czytał (był świadomy, że dużo musi się nauczyć). Opowiadał wielu ludziom o rozmaitych problemach i trudnościach życiowych, ale przede wszystkim w samotności je rozważał i rozwiązywał. Napisał też o swojej głębokiej wierze, że jest tylko Bóg, który czuwa nad nim samotnym. Sytuację pisarza można by określić, przywołując słowo „między” z plastycznej kompozycji Stanisława Dróżdża, jako „między słowami”. Andersen próbował zrozumieć świat, zawsze będąc między: ludźmi, zdarzeniami, obiektami, doświadczeniami, przeżyciami.

Przypominając początki swojej twórczości literackiej, pisarz wymienia cztery baśnie ze swego pierwszego zbioru (1835). O trzech baśniach (*Krzesiwo*; *Mały Klaus i duży Klaus* oraz *Księżniczka na ziarnku grochu*) napisał, że usłyszał je jako dziecko w przedzalnii oraz przy zbiorze chmielu; czwartą baśń — *Kwiaty małej ldy* — przedstawił najpierw córce poety Justa Matthiasa Thielego, zapamiętując kilka jej wypowiedzi, które sformułowała, kiedy go słuchała. Andersen zaznaczył, że chciał, aby język baśni miał cechy języka mówionego, a utwory mogły być słuchane również przez dorosłych. O trzech

utworach, a mianowicie *Kwiatach małej Idy*, *Calineczce* oraz *Małej syrence*, napisał, że należy je uznać za trzy pierwsze baśnie całkowicie przez niego wymyślone¹⁷.

Dlaczego „radość”? Radość daje czytelnikowi obcowanie z tekstami duńskiego prozaika, dostarczającymi silnych emocji i doznań, niezwykłych wyobrażeń, rozwiniętych przemyśleń, z tekstami ciekawie skomponowanymi, z płynną narracją i żywymi dialogami. Radość płynie z samej przyjemności lektury¹⁸, z badania prozy Andersena, z dostrzegania coraz to nowych szczegółów, z poznawania ówczesnego świata, z odkrywania kolejnych poziomów i aspektów znaczeniowych, nowych znaczeń, ze świadomości, że współczesne konteksty oświetlają tę prozę, czyli ona sama jest wciąż ważna i aktualna.

Andersen przez kilkadziesiąt lat napisał prawie dwieście utworów niewielkich rozmiarów, które nawiązują do konwencji gatunkowej baśni, ale przypominają również opowiadania, portrety i satyry. Przedstawiane publiczności salonowej w niewielkich książeczkach — wydawanych po kilka egzemplarzy — są rodzajem rozbudowanego, przemyślanego i wypracowanego komentarza do rozmaitych kwestii natury egzystencjalnej, społecznej czy politycznej, stanowią autorską, refleksyjną i emocjonalną, inspirującą, pobudzającą wyobraźnię i zachwycającą wypowiedź o życiu po prostu — w jego bogactwie, pięknie i tragiczności.

Cały zbiór tworzył Andersen przez kilkadziesiąt lat, ciągle powracając do takiej właśnie formy małej prozy, która zawierała komentarz do życia i mogła być przedstawiana publiczności w wersji pisanej i czytanej. Opowieści są różnorodne, wielowymiarowe i wieloznaczne, emocjonalne i refleksyjne, pobudzające wyobraźnię, inspirujące, ciekawe. Pisarz pracował przez dłuższy czas nad każdym dziełem, czyli oddawał czytelnikowi przemyślane — w zakresie fabuły, postaci, dialogów i filozofii człowieka — teksty literackie. Przedstawiał

¹⁷ H.CH. ANDERSEN: *Baśnie i opowieści*. T. 3: 1862–1873. Przeł. B. SOCHAŃSKA. Poznań 2006, s. 370–371 (uwagi do wydań z 1863 i 1868).

¹⁸ O przyjemności i odpowiedzialności czytania pisała Anna JANUS-SITARZ: *Przyjemność i odpowiedzialność w lekturze. O praktykach czytania literatury w szkole. Konstatacje. Oceny. Propozycje*. Kraków 2009.

losy ludzi od narodzin do śmierci, na różnych etapach życia, w kontekście relacji do innych i Boga, wobec Tajemnicy, w świecie emocji (dojrzewanie, pragnienia, tęsknoty, nadzieje, miłość), w zachwycie nad urodą świata (pejzaże, żywioły).

Na temat powieści Andersena powstało wiele rozpraw naukowych, wielu artystów stworzyło własne dzieła, inspirując się jego utworami. Z pokorą wobec twórczości baśniopisarza i lękiem, że będzie się powtarzać ustalenia badaczy — można po prostu bardzo uważnie czytać jego opowieści, zwracając uwagę na każde słowo, zdanie, motyw, wątek, obraz, sytuację, bohatera czy zdarzenie. Spośród kilkuset baśni i opowieści wybrałam kilkanaście tekstów, aby przedstawić efekty mojej lektury kontekstowej.

Poznając dorobek Andersena, korzystałam z: trzutomowego wydania baśni i opowieści w tłumaczeniu Bogusławy Sochańskiej (wraz z komentarzami), internetowego słownika motywów religijnych¹⁹, tekstów z internetowym komentarzem linearnie odnoszącym się do kilkudziesięciu opowieści²⁰ oraz z licznych opracowań pojedynczych tekstów, grupy utworów czy problemów.

W centrum mojej czytelniczej i badawczej uwagi postawiłam pojedyncze utwory — czytane niespiesznie, ale kontekstowo — w zestawieniu z innymi tekstami literackimi i plastycznymi, eseistycznymi i krytycznoliterackimi, dzieła twórców z czasów Andersena lub współczesnych pisarzy. Ponieważ baśnie i opowieści baśniopisarza są utworami literackimi, trzeba je czytać — nie wystarczy samo opowiadanie na głos, liczy się bowiem w nich często jedno słowo lub zdanie. Być może Andersen, gdyby żył dziś, pisałby eseje, biorąc pod uwagę jego zainteresowania techniką, nauką czy filozofią.

Nie mam wątpliwości, że trzeba i warto zachęcać dorosłych czytelników do lektury tekstów Andersena, tych najbardziej znanych z dzieciństwa i tych mniej znanych. Niestety, w języku polskim do-

¹⁹ Zob. http://www.andersen.sdu.dk/forskning/motiver/soeg_e.html (dostęp: 30.12.2012).

²⁰ Zob.: <http://www.surlalunefairytales.com/index.html> (dostęp: 30.12.2012) (komentarze do 47 baśni, w tym 11 Andersena), a przede wszystkim: *The annotated Hans Christian Andersen*. Edited with an Introduction and notes by M. TATAR. New York 2008.

stępna jest tylko niewielka część spuścizny genialnego Duńczyka. Wydanie zebranych dzieł Andersena, które przygotowano w Danii w latach 2003–2007, obejmuje aż osiemnaście tomów (wcześniej ukazało się dziesięć tomów dzienników), spośród których tylko trzy zawierają baśnie²¹. Szkoda, że nie można przeczytać na przykład relacji z tak licznych podróży Andersena po Europie²².

Lektura problemowa i kontekstowa, w której wykorzystuje się także najbardziej współczesne rozprawy (na przykład o melancholii lub przezroczystości), może prowadzić do interesujących spostrzeżeń na temat takich kwestii, jak fantazja (głównie animacja, personifikacja), narracja, obserwacje i przemyślenia natury psychologicznej, filozoficznej, socjologicznej, artystycznej, wątki autotematyczne, związki z romantyzmem, znajomość zagadnień teatralnych, humor, ironia, a także nawiązania do ówczesnych badań naukowych (na przykład opowieść *Dzwon* a teoria magnetyzmu, problemy światła i dźwięku, harmonii przyrody u duńskiego naukowca i filozofa Hansa Christiana Ørsted²³), wrażliwość na walory zmysłowe obserwowanych miejsc lub obiektów, plastyczność czy nawet filmowość opisów, teatralizacja przedstawianych sytuacji, zwrócenie przez pisarza szczególnej uwagi na to, co zobaczone (więc niedające się dotknąć), i to, co usłyszane. Andersen, podróżując, wciąż szukał odpowiednich słów i konstrukcji literackich, aby czytelnikowi czy słuchaczowi powiedzieć o sobie i o nim, o świecie i losie.

²¹ Zob. B. SOCHAŃSKA: *Andersen — nie tylko baśnie*. „Odra” 2007, nr 7–8, s. 70–76. Zob. też EADEM: *Między niebem a ziemią — Andersen nieznan*. „Polonistyka” 2008, nr 8, s. 7–14.

²² Kilka fragmentów przedrukowano w numerze „Odry” z 2007 roku. Zob. H.CH. ANDERSEN: *Obrazki z cieni*. „Odra” 2007, nr 7–8, s. 77–79. Dodajmy, że w przygotowaniu są dzienniki pisarza, tłumaczone przez B. Sochańską dla wydawnictwa Media Rodzina.

²³ Zob., co pisał o tym problemie John L. GREENWAY na stronie *Reason in imagination is beauty. Ørsted's acoustics and Andersens „The Bell”*. In: *Kierkegaard and His Contemporaries. The Culture of Golden Age Denmark*. T. 10. Ed. W. DE GRUYTER. Berlin—New York 2003. http://books.google.com/books?id=sVYzwn2O-bQC&pg=PA262&lp_g=PA262&dq=andersen's+imagination&source=bl&ots=IpnvOWe4Sb&sig=YoSFOstrHjcbGPKA_JJInhXTeCA&hl=en&ei=Tz8USsG_IsK2-AaOnfysDw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=7#PPA262,M1 (dostęp: 7.02.2013).

Rozprawa składa się z kilkunastu szkiców o tekstach Andersena i utworach, które stanowią do nich nawiązanie. Układ jest przemyślany, chociaż nie determinuje go jedno kryterium. Wynika on z kolejności badawczego czytania (najpierw tekst o *Królowej Śniegu* i *Cieniu*), chronologii (np. *Psyche* i *Lodowa Pani* z tego samego tomu) oraz podobieństwa problemów (np. groteska w *Małym Klausie* i *dużym Klausie* oraz *Pchle* i *profesorze*). Początkowe szkice przygotowują do fragmentu o Andersenowskich narracjach (*O narracji i kilku opowieściach Andersena*) w kilku opowieściach skupionych wokół najrozmaitszych tematów i problemów; końcowe szkice uzupełniają lekturę o kilka kolejnych tekstów, w tym o krótką powieść *Piotr Szczęściarz*.

Ewa Ogłóża

Hans Christian Andersen's Stories. On the Joys of Reading

Summary

Celebrating Hans Christian Andersen's bicentennial, Media Rodzina Publishing House has released a three-volume *Baśnie i opowieści (Fairy Tales and Stories)*, translated for the first time directly from Danish by Bogusława Sochańska. The volume contains one hundred and sixty-four stories written in 1830–1873, illustrated with Andersen's cut-outs and remarks as well as comments made by scholars researching this fairy tale writer. Reading this particular edition, starting with *The Snow Queen* and *The Shadow*, I became convinced they deserve meticulous attention and scholarly interest as all those fairy tales offer interesting narratives, profound meditation upon the human being and his/her place in the world as well as literary descriptions of manifold landscapes.

The thesis is divided into eighteen chapters, whose titles are suggestive of the analyzed and interpreted texts, as well as of the interpretative contexts. The subsequent chapters provide information on the genesis of Andersen's stories, reflections derived from attentive and deliberate reading, discussion of the symbolism of motifs and meanings of the whole work, remarks on the literary genre and the dominant aspects of the selected texts as well as their theatrical and cinematic ambience. Moreover, there are references to literary sources, both in Polish and in English language, and to later works inspired by Andersen's stories.

My point of departure are *The Snow Queen* and *The Shadow*. I point to the ambiguities, thoroughly thought-out construction as well as the twofold recipient underlying these two stories. In *The Little Mermaid* and *The Steadfast Tin Soldier* I look for Andersen's ponderings on the nature of love, and the symbolism of space; whereas in *The Galoshes of Fortune* — it is topography and links between realism and fantasy. Focusing on the motif of the tree, religious content, and Paris of Andersen's time along with the World Exposition, I compare two stories about trees, namely, *The Last Dream of the Old Oak* and *The Dryad*, to which I add other texts with trees protagonists in the foreground. Writing about *The Story of a Mother* I point out to contemporary theses on melancholy and transparency, and with regard to *The Last Pearl* I make an allusion to three paintings by Wilhelm Sasnal inspired by both Andersen and Andrzej Strumiłło. Apart from that, I juxtapose Andersen's *The Toad*

with Mikołaj Łoziński's *Mucha (The Fly)* as I have noticed there anthropomorphized and adolescent characters.

The focal point of the thesis is the chapter *The Narration and Some of Andersen's Stories* where I discuss the most recent research on the narration in the literary studies, psychology and Polish studies education. Moreover, I formulate some didactic hints, yet above all, with studious attention to themes, I interpret the following stories, *The Cripple, The Pixy and the Grocer, There is a Difference, Mother Elderberry, The Story of the Year, Under the Willow Tree, The Marsh King's Daughter* and *Auntie Toothache*.

In *Little Claus and Big Claus*, and *The Flea and the Professor* I point to the grotesque elements. *The Psyche* — unknown before the recent volume — is presented with regard to the following: the nature of art, the process of creation and the artist, with a novel by Torill Thorstad Hauger, *The Werewolf and Iselin* as a point of reference. In *The Ice Maiden* I bring up the themes of love affair and the Alpine scenery.

The final pages of my thesis treat about the discussion of *Lucky Peer*, an example of the coming of age novel with numerous references to music.

The Foreword and Conclusions contain general remarks to Andersen's works and one of the possible reading strategies I have made use of in the thesis. The selection of sources quoted in the thesis is to be found at the end.

The thesis may be seen as constituting a mere fragment of the extended research on Andersen's prose, poetry and drama all over the world; nevertheless, to the Polish reader it may pave the way for comprehension and interpretation of at least some of the stories, for not only do they have a double addressee, both children and adults, but may be thought of as created exclusively for adults readers.

Ewa Ogłóza

Hans Christian Andersen's Stories. On the Joys of Reading

Résumé

Pour marquer le 200ème anniversaire de la naissance de Hans Christian Andersen, la maison d'édition Media Rodzina a publié trois volumes de contes de fées *Baśni i opowieści*, traduits, pour la première fois directement du danois, par Bogusława Sochańska. Le recueil conte 164 oeuvres d'Andersen des années 1830–1873, illustré avec des collages de l'auteur ; il contient également des commentaires supplémentaires de l'auteur et des chercheurs en littérature qui étudient son oeuvre. En lisant des textes d'Andersen de cette édition, à partir de *La Reine des neiges* et *L'Ombre*, j'ai acquis la conviction qu'ils méritent une lecture attentive et une réflexion de recherche, en tant que des narrations intéressantes, des méditations sur l'homme au sein du monde et des descriptions littéraires de la beauté des paysages divers.

La dissertation se compose de quelques parties dont les titres démontrent des textes soumis à l'analyse et à l'interprétation, ainsi que des contextes interprétatifs. Les fragments suivants de la dissertation apportent des informations sur la genèse des récits d'Andersen, notent des effets d'une lecture attentive et non pressée, la symbolique des motifs et des significations des ensembles, des remarques sur le genre et des traits dominants des textes choisis, leur théâtralité ou leur potentiel cinématographique, des évocations à la littérature spécialisée en polonais et en anglais, les inspirations de l'oeuvre d'Andersen dans des textes postérieurs de la culture.

Je commence par une analyse de *La Reine des neiges* et de *L'Ombre*, en soulignant l'ambiguïté de deux récits, la construction organisée et un double destinataire. Dans *La Petite Sirène* et *Le Stoïque Soldat de plomb* je cherche une réflexion d'Andersen sur la nature de l'amour et la symbolique de l'espace, dans *Les Galoches du bonheur* – la topographie et le lien entre le réalisme et le fantastique. Je compare deux contes sur les arbres *Le Dernier rêve du vieux chêne* et *La Dryade*, en me concentrant sur le motif d'arbre, le contenu religieux, la ville de Paris au moment de l'Exposition, et en citant d'autres textes sur les arbres. En analysant *Histoire d'une mère*, j'évoque des études modernes sur la mélancolie et la transparence, *La Dernière perle* me fait remarquer trois tableaux de Wilhelm Sasnal, inspirés d'Andersen, ainsi que des

illustrations d'Andrzej Strumiłło. Je compare *Le Crapaud* d'Andersen avec *Mucha* de Mikołaj Łoziński, en observant, dans les deux textes les héros adolescents et anthropomorphisés.

Dans le chapitre *O narracji i kilku opowieściach Andersena*, qui occupe la place centrale de la dissertation, je présente des recherches récentes sur la narration dans les études littéraires, la psychologie et la didactique du polonais, je formule quelques conseils didactiques, et, avant tout, j'interprète en me concentrant spécialement sur les sujets, des contes suivants : *L'éclopé*, *Le Nixe et l'épicier*, *Il y a une différence*, *La vieille Mère Surreau*, *L'histoire de l'année*, *Sous le saule*, *La fille du roi de la vase* et *Tante Mal-de-dents*.

Dans les deux contes *Grand Claus et petit Claus* et *Le Pou et le professeur* je montre des éléments de grotesque. J'interprète le texte *Psyché*, inédit dans des publications antérieures, dans le contexte des réflexions sur la nature de l'art, le processus de création et de l'artiste, en m'appuyant sur un roman pour jeunesse *Iselin et le garou* de Torill Thorstad Hauger. *La Vierge des glaces* se fait lire à travers une histoire amoureuse et des paysages des Alpes.

La dernière partie de la dissertation est consacrée à la présentation du roman *Peer Le Chanceux*, comme exemple de la prose du développement, avec de nombreuses allusions à la musique.

Dans l'introduction et la conclusion, je formule des remarques générales sur l'oeuvre de Hans Christian Andersen et sur une stratégie de lecture possible, appliquée dans la dissertation. À la fin se trouvent les références bibliographiques, citées dans l'étude.

La dissertation constitue un apport de petite taille aux recherches très élaborées dans le monde sur la prose, la poésie et les drames d'Andersen ; elle peut éclairer au destinataire polonais certains contes et suggérer des pistes d'interprétation de ces textes, qui possèdent non seulement un destinataire double, enfant et adulte, mais même ont été écrits uniquement pour un lecteur adulte.

W projekcie okładki wykorzystano zdjęcie autorstwa Justyny Budzik

Redaktor: Magdalena Białek
Projektant okładki: Paulina Dubiel
Redaktor techniczny: Barbara Arenhövel
Korektor: Barbara Jagoda
Łamanie: Grażyna Szewczyk

Copyright © 2014 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-2238-4
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-2389-3
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 17,5. Ark. wyd. 16,0. Papier
Alto 80 g/m², vol. 1,5 Cena 38 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: „TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.” Sp.K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław